

Komáromi Tünde

Beteg eretnekek Kolozsvár környékén 1583–1584

A levél és történetei

Dolgozatom tárgya egy ismeretlen jezsuita szerzetes levele fölöttéséhez 1584-ből. A Hargittay Emil irányításával készített *Régi Magyar Levelestár* első kötetében jelent meg, tízoldalnyi terjedelmű szöveg¹. Nem tudni, hogy a levélíró magyar volt-e vagy sem, de talán tudott magyarul, mert a levélben közli egy hozzá írott magyar levél fordítását (bár ezt más is lefordíthatta számára). Az eredeti latin szöveget Uray Piroska fordította magyarra.

A levél eretnekek² megtérülésével kapcsolatos csodákról szól. A katolikus szempontból eltévelyedett protestánsokat „eretnekségükért” betegséggel, halállal sújtja az Isten. Szabadulást számukra a katolikusok közösségébe való megtérés jelent. Dolgozatomban főleg a levélben leírt megszállottság-esetekkel szeretnék foglalkozni.

A levélben két hosszabb történet és két rövidebb, inkább az előzőeket jelentésükben megerősítő példázatszerű elbeszélés található. Az első történet színhelye Szászfenes, ahol néhány lutheránus „eretnek” a szent adventben lakodalomhoz készülődött, és nem törődve a katolikusok jámbor intelmeivel, meg is ülték a lakodalmat. Ez a történet levél a levélben, az ismeretlen jezsuita egy hozzá írott magyar nyelvű levél latin fordítását ékeli saját levelébe. Az idézett levél szerzője a szászfenesi Textor (Takács) Mihály, aki két adventi menyegző következményeiről számolt be. Egy háznál a lakodalom éjjelén a lányát férjhez adó örömapának „a legkedvesebb fia megbetegedett, és a következő napon kilehelte a lelkét, és kevéssel később annyira meghasonlottak (ti. az ifjú pár), hogy a

---

¹ Hargittay 1981. 194–205.

² Az eretnek szóval ebben a korban Kolozsvárt és környékén a protestánsokat nevezik meg a katolikusok. A városban ezen kívül eredeti jelentését elhagyva általános szidalmazó fogalomává válik (Vö. Kiss 1997a., 296.; 1997b., 284.).

menyecske került a férjé, s nem akart vele együtt lakni. A másik házban pedig a másik férfit, aki szintén lakodalmat ült, hirtelen megszállotta a gonosz”.³ Az idézet a megszállottság állapotának leírását és az ördögűzés történetét tartalmazza. A megszállott körül „három nap múlva” összegyűltek a szülei és „sok férfi és asszony, részint katolikusok, részint eretnekek”.⁴ Az ördögűzésben azonban egy Fazakas (Figulus) Mihály nevű férfinak tulajdonítanak fő szerepet a levélben. A „kegyes és istenfélő idős férfiú, akit az övéi ritka bölcsessége és feddhetetlen élete miatt mindig első embernek tartottak, és már nem először viseli a bírói tisztelet”, „kora gyermekségétől lutheránus eretnekséggel volt megméltelyezve”,⁵ ám amikor két évvel azelőtt (vagyis 1581-ben vagy 1582-ben) látogatni kezdte a jezsuiták prédikációit, azok annyira „megindították”, hogy megtagadta eretnekségét és a katolikus valláshoz csatlakozott, sőt a falubeliek közül is sokakat megtérített. Ez a férfi mint laikus ördögűző (exorcista) jelenik meg a történetben, aki a közösség jelenlétében irányítja az ördögűzést, és magasztos személysége folytán a szentség megtestesítője, akinek „jelenlétében a Gonosz egy hangot sem mert kiejteni”.⁶ Fazakas Mihály a jelenlevőket arra intette, hogy térdre hullva könyörögjenek az Istenhez a megszállottért, ő pedig lopva keresztet rajzolt a megszállott homlokára, majd az irányításával a Miatyánk és a Hiszekegy elmondására, a test, a világ és a Sátán elátkozására kérte. A Gonosz a szentséget megjelenítő gesztus és szövegek hatására egyre jobban csigázta a szegény férfit, „a legerősebb nyolc férfi is alig tudta lefogni”.⁷ A történet a Sátán megtagadásával kulminált, ekkor „a Gonosz sokkal erősebben kezdte csigázni, mint addig bármikor is, úgyhogy teljesen elkékült és elfeketedett”.⁸ Végül a megtagadott Gonosz „megszégyenülten eltávozott”.⁹

---

³ Hargittay 1981. 196.

⁴ Uo.

⁵ Uo. 195.

⁶ Uo. 196.

⁷ Uo. 197.

⁸ Uo. 198.

⁹ Uo.

A második hosszabb történetet szemtanúktól hallotta a jezsuita. Egy kolozsmonostori asszonyról szól, akit egy nap, midőn kilépett a házából az erdő felől, két ifjú diák kinézetelű ördög kísértette meg. Arra kérték, hogy este az urát zárja ki a házból, és amikor ezt megtette, újra megjelent a két gonosz lélek, kötelet adtak neki, és biztatták, hogy kösse fel magát. Az elbeszélés a továbbiakban arról szól, hogy mi történik a férj hazatérte után, hogyan szállják meg az asszonyt az ezúttal láthatatlanul megjelenő ördögök, és hogyan sikerül a monostori katolikus asszonyoknak kiűzni őket belőle. Az ördögűzésben egy papnak is szerepe van, kétszer hívják el, először dolgavégezetlen távozik, csak egy viaszbarányt hagy hátra, hogy tegyék a beteg szívére. Ezt követően a falubeli asszonyok összegyűltek imádkozni a megszállott körül. Szentelt barkát tettek a fejére, és szentelt gyertyákat gyújtottak körülötte. „Az ördögöknek nem volt elég erejük ezeket a dolgokat kibírni”, és arra buzdították az asszonyt, hogy dobja el a barkát, oltsa ki a gyertyákat, vesse el az ujjáról a szentelt gyűrűt és ne engedjen papokat a közelébe. Amikor másnap reggel másodszor is elhívták a misés papot, az el is jött reggeli után társával, de az asszonyok imája és a szentelt tárgyak által meggyötört ördögök elmenekültek előle. Az asszonyt olyan erősen megrázták, mielőtt kimentek volna belőle, hogy „a sok nő alig tudta tartani”.¹⁰ A megszabadult asszony katolikus köszöntéssel szolt a körülötte levőkhöz (Dicsőséget Istennek), tehát részévé vált az őt körülálló közösségnek.

A levelet záró két rövidebb elbeszélés közül az egyik egy peterdi nemesről szól, aki Mátyás király kamarásának tizenhét fia közül a legkisebbik fiú, és testvérei közül az egyetlen, aki megingott atyái hitében, megpróbálta az „eretnek szektákat”, de mivel nem talált nyugtot egyikben sem, visszatért eredeti katolikus hitéhez. Ebben egy Karácsony éjszakáján látott látomás is segítette: ágyában pihenve egy hangot hallott, amely Isten dicséretére buzdította Krisztus születése napján. Az élmény hatását erősítette, hogy feleségének is hasonló jelensége volt.

---

¹⁰ Hargittay 1981. 201.

A levél utolsó elbeszélés-egysége Blandrata György, Báthory Zsigmond fejedelem orvosának mindig karácsonykor kiújuló reumájához és a pápa által 1582-ben elrendelt új naptárhoz fűződik. A levélíró itt a naptár erdélyi terjedésének tesz szolgálatot, azzal érvelve, hogy az unitárius Blandrata reumája a naptár megváltoztatásakor is pontosan karácsony napján újult ki, vagyis „megváltoztatta periódusát”¹¹, amire még Blandrata is elismerte, hogy bizonyára „helyesen jobbították meg a kalendáriumot”.¹²

Megszállottság és boszorkányság

Ez a kis terjedelmű történeti forrás nem csak önmagában, hanem a 16. század végi kolozsvári boszorkányperek kontextusában is fontos számomra. 1584-ben hat boszorkányper volt Kolozsváron. Az utóbbi években sokat foglalkoztam ezeknek a pereknek a tanúvallomásaival.¹³ Főképpen azt vizsgáltam, hogy a megszólaló emberek hogyan gondolkodnak a rontásról, milyen betegségek magyarázataként merül fel. Emellett foglalkoztam a rontás társadalmi kontextusával, azzal, hogy milyen viszonyok közt merül fel a rontás és a boszorkányság vádja, milyen személyekhez társul a gyanú. Dolgozatomnak ebben a részében szeretnék kiemelni néhány hasonlóságot és különbséget a megszállottság és a rontás okozta betegségek között.

A levélben egy speciális 16. századi katolikus betegségértelmezéssel találkozunk: eszerint aki kitér katolikus hitéből, vagy valamilyen vallási törvényt megsért, pl. a szent ünnepek alatt lakodalmat ül, nem vesz részt a miséken, nem gyónja meg bűneit, az megbetegszik, vagy elveszítheti legkedvesebb családtagját. Az eleve protestánsnak keresztelt ember szintén veszélyben van. A betegség egyik különleges formája az ördög általi megszállottság¹⁴, amely a levél alapján egy tipikus eretnek-betegségnek te-

---

¹¹ Hargittay 1981. 204.

¹² Uo.

¹³ Komáromy Andor kiadásában jelentek meg: Komáromy 1910. 27–71.

¹⁴ A megszállottságot maga a szerző, és az általa idézett levélíró határozza meg betegségként. Ördögűzés után a megszállott asszonyt egészségesnek tartja a levélíró: „A valamivel később érkező misés pap emberekkel tele házat és egész-

kinthető. Olyan, a normálistól eltérő állapot, amely testi és szellemi funkciók zavarával jár. A megszállottat az ördög/Sátán uralja. A tünetek nagyon látványosak: mozgása koordinálatlan, szélsőséges, arckifejezése ijesztő, hangja elváltozik, katolikus keresztény szempontból „borzalmas dolgokat” beszél, időben és térben távoli dolgokat láthat.¹⁵ A megszállott személye kettéválik: hol saját hangján szólal meg, és azt közli, hogy mit nem enged neki a Gonosz, hol maga a Gonosz szól belőle. Ez részben megfelel annak az elméletnek, miszerint a megszállott ember teste a Gonosz tartályává (vagy palackjává) válik¹⁶, de itt a Gonosz mellett a beteg elnyomott, kiszolgáltatott énje is jelen van.

Gyógyításához egy imádkozó katolikus közösség és egy, a közösség számára autoritásnak számító, az ördögűző szertartást irányító férfi szükséges, aki nem feltétlenül pap. A beteg a gyógyítás (exorcizmus) során levizsgálják a katolikus közösséghez tartozásból. Ha megtagadja a Sátánt és képes együtt mondani a Miatyánkot, a Hiszekegyet a jelenlévő katolikusokkal, a „Gonosz” eltávozik belőle, és meggyógyul.

A boszorkány rontásairól Európa-szerte azt feltételezték a boszorkányüldözés évszázadaiban, hogy az ördöggel szövetségbe lépve, az ördög segítségével követi el. Ezzel szemben a kolozsvári tanúvallomásokban nyoma sincs ördögnek, a boszorkány egyedül, néhány esetben társaival (akik nem ördögök) követte el cselekedeteit. A tanúk mindig egy ismert asszonyt vádolnak. Csak a Szabó Kató ellen hozott ítélet szövegében jelenik meg egyházi szempont: bűbájosságai „jámbor keresztyének tudománya és gyógyítása ellen valóak”, valamint „keresztyén emberekhez efféle bűbájosság nem illendő”¹⁷, de itt sincs szó a felekezeti hovatartozásról. Valószínűleg unitáriusok, lévén a város Dávid Ferenc fellépésétől

---

séges, boldog és eszén lévő asszonyt talált, aki bár azelőtt különféle módon őrzöngött, az arcszínét folyton változtatta, hol fekete, hol halálsápadt volt”. (Hargittay 1981. 201.)

¹⁵ A fenesi megszállott férfi „a földre rogyott, s tajtékozva kezdett hempergni, és szörnyen gyötrődött, és borzalmas dolgokat beszélt, távol történt dolgokat látott és hirdetett, és mindezt három napon keresztül”. Hargittay 1981. 196.

¹⁶ Vö. Roper 1994. 176.

¹⁷ Komáromy 1910. 35.

kezdve unitárius.¹⁸ Érdekes, hogy akkor, amikor a városban a hatalmon lévő protestánsok boszorkányokat égetnek, a falvakban a katolikusok ördögöt üznek.¹⁹

A boszorkány rontása mindig egy konfliktus következménye (a beteg vagy a beteg családtagja és a boszorkányként vádolt személy között). A beteg nem Isten büntetését szenvedti egy bűne miatt, nem az ördög martaléka és nem is természetes eredetű a betegsége. Ezért a rontás okozta betegség gyógyulásához a viszony rendezése vagy egy gyógyító ellenvarázslata szükséges. A megszállottság gyógyításához a szentség jelenléte szükséges, szentelt tárgyakban, szentséget idéző gesztusokban, imában, együttérzésben és hitben, valamint szentséget képviselő személyekben. Ilyen személy elsősorban a pap, de a levél szerint a tiszteletre méltó és katolikusnak megtért öreg bíró is képviselheti a szentséget. A megszállottat körülálló és imádkozó katolikusok közössége szintén a szentség megtestesítője. De a történetek arról is tanúskodnak, hogy a szentségnek nem elég a környezetben jelen lenni, illetve a beteg testét megkönyékezni, érinteni, belülről, a beteg szubjektumából is meg kell nyilvánulni a szentségnek a kiejtett szón, az együtt elmondott imán keresztül. Szükséges tehát az ördöggel küszködő beteg együttműködése is az őt gyógyítani akarókkal.

A levél és a perek két különböző világot tárnak fel. Ugyanabban az időben és ugyanabban a helységben születtek, de különböző ideológiák jegyében: a levél az ellenreformáció, a perek a boszorkányüldözés termékei. Mindkét forrásszövegben szó van betegségekről, de a betegségek magyarázata teljesen más. Előfordul, hogy nagyon hasonló jelenséget különbözőképpen értelmeznek. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a perekben sokkal inkább a testi bajokra, a levélben pedig inkább a szellemiekre kerül

---

¹⁸ Kiss 1997b, 284.

¹⁹ Vö. R. Várkonyi Ágnes említi, hogy amikor Bornemisza egy prédikátorát elküldte 1577-ben „több igen megvakult falukra, az egy bűbájos, ördöngös asszonyból kiüzte az ördögöt, s elküldte neki az asszony bájoló imáit, kiket nagyanyjátul és egy misemondó paptul tanult”. Ezek azok a ráolvasások, amelyeket Bornemisza közöl az *Ördögi kísértetekről...* című művében (R. Várkonyi 1990. 408.).

a hangsúly. Az eretnek ember saját betegségének okozója, a boszorkányperekben a betegséget egy másik személy, a boszorkány okozza. A tanúvallomások szerint a boszorkányok nem az ördög segítségével okoznak betegséget, a levélbeli esetekben az ördögöt nagyon aktívnak tekintik.

Ördögűzés és ellenreformáció

Mivel a vizsgált történetek egy jezsuita levelében vannak megírva, valamint részben egy jezsuitának egy szászfenesi férfi által, nem egyszerű elbeszélések, hanem az ellenreformáció, a katolikus hitre való visszatérítés részei. A levélíró térítéssel foglalkozik. Az összekötő szövegekből kiderül, hogy a levelet egyfajta beszámolóként írja Isten csodáiról, amelyeket „a katolikusok megerősítésére és az eretnekek (...) szégyenvallására művelt”.²⁰ Textor Mihály a jezsuitához írott levelének végén azért kíván neki egészséget és hosszú életet, hogy még sok embert megtéríthessen²¹, és az idézetnek ez is része. A történetek pedig mind amellet érvelnek, hogy a hithű katolikus védve van a Gonosz támadásai ellen, a hitehagyót pedig a megbetegedés veszélye fenyegeti.

Nem véletlen, hogy ez a levél 1584-ben íródott. Ha Kolozsvár akkori történelmi helyzetét figyelembe vesszük, valószínűnek tűnik, hogy a környéken gyakoriak a hasonló események. Jakab Elek történész szerint Kolozsvár ebben az időben „a vívmányait megtartani igyekvő reformáció és régi állását hatalma eszközeivel együtt visszanyerni elhatározott katholicismus ellentétes áramlatai között” vívódik.²² Báthory István, a „lengyel király, bátyja”²³ halálával, kiskorú fejedelmi öccse és gyámjai alatt még erélyesebben látott hozzá (...) a jezsuiták Erdélybe betelepítésének”.²⁴ Az általa

²⁰ Hargittay 1981. 194.

²¹ „Az Úristen irányítson a Szentléleken keresztül, Atyám, és adjon hosszú életet sokaknak megtérítésére.” (Hargittay 1981. 198.)

²² Jakab II. 1888. 323.

²³ Az 1581. május 27-én elhunyt Báthory Kristóf vajdáról van szó, akit az uralkodásban Zsigmond nevű fia követett. A kiskorú fiú neve alatt 1583. március 6-ig egy négytagú kormány uralkodott, majd 1585. május 1-ig a lengyel király, Báthory István által kinevezett háromtagú kormány (Jakab II. 1888. 285–286.).

²⁴ Jakab II. 1888. 323.

kinevezett kormány uralkodása előtt jóval, Báthory Kristóf vajda halálának évében, 1581-ben már ott vannak Kolozsmonostoron a jezsuiták.²⁵ De jelenlétük egészen friss lehet, hiszen még 1576-ban Grúz Péter, a város hatalmon kívül rekedt, de mindenbe beleavatkozó katolikus vallású polgára kéri a fejedelemtől, hogy küldjön Kolozsvárnak régi hitű papot.²⁶ Báthory a „kolozsvári unitáriusok elleni törekvései”²⁷ keretében be is telepítteti a jezsuitákat, akik igyekeznek hatást gyakorolni Kolozsvár és a vidék lakosságára. A levélből kiderül, hogy a környező falvak lakossága eljár a prédikációkra és gyónni Kolozsvárra.

Kolozsvár korabeli állapota sok mindenben hasonlít a Lyndal Roper által kutatott németországi Augsburg királyi városéhoz. A szintén protestáns (evangélikus) többségű városban hasonlóképpen éppen teret nyernek a jezsuiták. Roper gondolatai a jezsuita levelével kapcsolatosan is tanulságosak lehetnek.

Roper szerint a 16. századi Augsburg vallásharcai, a protestánsok és a katolikusok közötti villongás nem csak intellektuális vitákban nyilvánult meg, hanem a test drámájában is. „A katolikusok számára a hamis vallás fizikailag fejeződött ki: az eretnokség ellen lázadó test megbetegedhetett.”²⁸ A protestánsok és a katolikusok a testnek különböző teológiáival rendelkeztek. A protestánsok túlságosan meggyengítették a test és a szentség közti köteléket: szerintük a test teljesen földi és profán, amin keresztül a szentség nem nyilvánulhat meg, de a szentség más anyagi formában sem nyilvánulhat meg. Ezzel ellentétben a katolikusok propagálták a szentek kultuszát és a relikviák használatát. A megszállottság alkalmas eszköz volt a katolikusok számára az emberi test és a szentség kapcsolatának bizonyítására. Az exorcizmus provokatív volt a protestáns testfogalommal szemben.²⁹ Akárcsak a boszorkányság, nagyon nyugtalanító módon vetette fel a test és a szellem közti kapcsolat kérdését. A katolikusnak megtért emberek megváltak a protestantizmus aszketikus szellemétől, és elismerték a

---

²⁵ Jakab II. 1888. 237.

²⁶ Kiss 1997b, 293.

²⁷ Uo.

²⁸ Roper 1994. 172.

²⁹ Uo. 177.

jótékony és a gonosz erők hatását a testre. Roper azt állítja, hogy a katolikusok test-felfogása rokonítható a boszorkányságával, hiszen mindkét esetben feltételezett a test és a szellem közti szoros kapcsolat.³⁰

A közösség tagadása

Klaniczay Gábor a vallási mozgalmakról írott tanulmányában³¹ Victor Turner „struktúra”, „közösség” és „antistruktúra” fogalmait használja a katolikus egyházi intézménnyel, a keresztény közösséggel és a közösség, ill. az intézmény életén belüli „köztes állapotokkal” kapcsolatban, amikor a rend feje tetejére áll. Az Arnold van Gennep-féle rítuselmélet szerinti átmeneti rítusok „liminális” (köztes) fázisa Turner terminológiája értelmében az antistruktúra jegyében zajlik, az előzetes és az utána következő fázis pedig a „struktúra értékeit hangsúlyozza”.³² Klaniczay úgy látja, hogy nem csak a rítusok folyamatában, hanem a társadalom mindennapi életében is jelentkezik az antistruktúra (tehát nem csak a mozgalmak, forradalmak idején). Képviselői azok a személyek, akiknek a társadalom struktúrájában alacsony a pozíciója: a gyerekek, szegények, bolondok, tranzvesztiták és a határon kívülről érkezett idegenek, akiknek „igazságosztó, karizmatikus funkciót tulajdonítanak”.³³

A levélbeli „beteg hősök” életében a megszállottság állapota egy liminális fázis, melynek időtartama alatt a beteg ember az antistruktúra megjelenítője. A megszállott zavart viselkedése és beszéde alapján, amely egy racionális szempontból önnön érdekeit is sérti, nagyon közel kerül a bolondhoz, és nem véletlenül. A monostori megszállott asszony megbetegedésének története pl. két mozzanatra oszlik. Először a két ifjú diák képében megjelenő ördög kísértésének esik áldozatul, és este kizárja a férjét a házból, majd amikor az hazaérkezik, beengedi, és elmeséli neki, hogy az ördögök biztatták az ajtó bezárásán kívül arra is, hogy akassza fel

---

³⁰ Roper 1994. 183–184.

³¹ Klaniczay 1990. 133–163.

³² Uo. 135.

³³ Uo. 136.

magát, amihez kötelet is adtak. Az asszony beszéde alapján a férje az első pillanatban még nem tudta eldönteni, hogy „eszélős, vagy valamilyen iszonyú álmodót”.³⁴ „Valamivel később az ördögök, akik előbb láthatóan voltak jelen, most az asszony testét szállották meg, *megfosztották ép eszétől*, és csodálatos módon kezdték szorongatni, folytonosan buzdítva, hogy kösse fel magát”.³⁵ Az ördögűzés után az érkező misés pap „egészséges, boldog és *eszén lévő asszonyt* talált, aki bár azelőtt különféle módon őrzöngött, az arcszínét folyton változtatta, hol fekete, hol halászápadt volt” (kiemelések tőlem).³⁶ Az asszony állapotának leírásában minduntalan olyan kifejezések fordulnak elő, amelyek a megbolondulással és a bolonddal kapcsolatban is használhatóak lennének.

A megszállott a katolikus egyház intézményével (struktúrájával) szemben az antistruktúra képviselője. A keresztény ember legfőbb kísértőjének és ellenségének, az ördögnek a hatalma alatt áll. Olyan szörnyűséges dolgokról beszél, amitől a katolikusok, de még az „eretnekek” is elborzadnak. Távol történt dolgokat és jövőbeli dolgokat beszél el, tehát divinációt művel, amit a katolikusok és a protestánsok egyaránt kárhoznak, mert démonikus eredetűnek tartják. Úgy gondolják, hogy a gonosz démonok súgják az ember fülébe, amit az kimond.³⁷ A megszállott nem engedelmes tagja a közösségnek, nem viselkedik illendően, nem tudja elmondani az imádságokat stb. Az ördögöt képviselve viselkedése és szavai által nem egyszerűen egy alternatív viselkedésforma és világnézet megjelenítője, hanem a legveszélyesebbé. Az egyház képviselőinek és a közösség egyházhú tagjainak érdeke mint megszállottat azonosítani és az ördögűzést véghezvinni rajta, mégpedig annyiszor, ahányszor csak szükséges ahhoz, hogy az ördög eltávozzon. Azáltal, hogy a megszállottat arra kényszerítik, hogy utánuk mondja az imádságokat és a Hiszekegyet, hogy az egyház elvei szerint megtagadja „a testet, a világot és a Sátánt”,

---

³⁴ Hargittay 1981. 199.

³⁵ Uo. 200.

³⁶ Uo. 201.

³⁷ Culianu 1994. 279.

visszakényszerítik a „struktúrába”.³⁸ Az ördöggel a megszállott személyén keresztül látható harc folyik: amikor a szövegnek kényes részeihez érkeznek (pl. „És ne vigy minket a kísértésbe”, „Hiszek a Szentlélekben”), az ördög nem engedi kimondani, és erősen kínozza a „szerencsétlent”.³⁹ De a jelenlevő „közösség” (turneri értelemben is) nem adja fel a harcot az értékes bevendő lélekért, újabb szöveg elmondására biztatja, kényszeríti. A kritikus pillanatokban a megszállott testével is foglakozniuk kell, hiszen a Gonosz annyira rázza, hogy a szászfenesi férfit „a legerősebb nyolc férfi” is alig tudja lefogni⁴⁰, a monostori asszonyt pedig sok asszony kell lefogja, és alig bírnak vele.⁴¹

Klanciczay Gábor a szerzetességet „normatív, ideologikus közösségnek” látja, amely arra hivatott, hogy „a hagyományos struktúráknál is hierarchikusabb mesterséges struktúrák, a hagyományos rítusoknál is merevebb rituális rend” által „a tökéletes életforma megvalósítójaként léphessen fel”, és képviselhesse az egyház eszményeit egy szélesebb társadalmi közegben.⁴² A jezsuiták az ellenreformáció korában a katolikus fejedelem által Kolozsmonostorra telepítve ilyen normatív közösséget alkottak, és igazuk mellett jó érv volt minden kiűzött ördög.

Irodalom

CULIANU, Ioan Petru

1994 *Eros ői magie în renaetere 1484*. Bucureți

ISMERETLEN jezsuita

1981 *Ismeretlen magyar jezsuita ismeretlennek*. 1584. február közepe, Kolozsvár. In: Hargittay Emil (szerk.): *Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század)*. Budapest, 194–205.

JAKAB Elek

1888 *Kolozsvár története I–III. oklevéltárral*. Budapest

³⁸ Egy Sabeán által elemzett 16. századi németországi esetben az imádság nyilvános elmondása és az úrvacsoravétel tölt be – ez esetben protestáns – egyházi közössége (vissza)kényszerítő funkciót. Sabeán 1988. 110–155.

³⁹ Hargittay 1981. 197.

⁴⁰ Uo. 196–197.

⁴¹ Uo. 201.

⁴² Klanciczay 1990. 137.

KISS András

1997a *Kolozsvár város önkormányzati fejlődése az 1458-as „unióig” és kiteljesedése az 1568-as királyi ítélettel.* Erdélyi Múzeum LIX. évf. 3–4. sz. 289–297.

1997b *Ante Claram Bóci (Egy 1565-beli ismeretlen kolozsvári boszorkányper).* In: Balázs Mihály, Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Ötvös Péter (szerk.): *Művelődési törekvések a kora újkorban.* Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére. Szeged, 281–298.

Klaniczay Gábor

1990 *A vallási mozgalmak és a rendszer.* Centripetális és centrifugális mozgáslehetőségek. In: *A civilizáció peremén.* Kultúrtörténeti tanulmányok. Budapest, 133–163.

KOMÁROMY Andor (szerk.)

1910 *Magyarországi boszorkánypererek oklevéltára.* Budapest

ROPER, Lyndal

1994 *Oedipus and the Devil. Witchcraft, sexuality and religion in early modern Europe.* London and New York

SABEAN, David Warren

1988 *Áldozás és közösség. Az úrvacsora-vétel megtagadása a 16. században.* In: Vári András (szerk.): *Misszionáriusok a csónakban.* Budapest, 110–155.

R. VÁRKONYI Ágnes

1990 *Közgyógyítás és boszorkányhit (Mária Terézia boszorkánypereket beszüntető törvényének újragondolásához).* Ethnographia 1990 évf. 3–4. sz. 384–437.